

БАТЛАВ.

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН

М.НАРАНТУЯА-НАРА

2026 оны 02 дугаар сарын 25-ны өдөр

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ
ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1. Хууль зүйн үндэслэл

Монгол Улсад 1990 онд олон намын оролцоотой анхны чөлөөт, ардчилсан сонгууль болж Ардын Их Хурлын депутатуудыг ард иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй, ардчилсан зарчмын дагуу сонгож, Ардын Их Хурлыг шинэчлэн байгуулсан. Анх удаа ардчилсан, чөлөөт өрсөлдөөний үндсэн дээр сонгогдсон иргэдийн төлөөллөөс бүрдсэн Ардын Их Хурал “БНМАУ-ын үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай” хууль баталж, уг хуулийн дагуу хууль тогтоох, хянан шалгах, зохион байгуулах эрх бүхий төрийн эрх барих байнгын дээд байгууллага болох Улсын Бага Хурлыг 50 гишүүнтэйгээр байгуулсан. Үүний үр дүнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийг 1992 оны 1 дүгээр сарын 13-ны өдөр баталж, өнөөдрийг хүртэл хүчин төгөлдөр мөрдөж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Монгол Улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна...” гэж, Хорин гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Улсын Их Хурлын гишүүн бол ард түмний элч мөн бөгөөд нийт иргэн, улсын ашиг сонирхлыг эрхэмлэн баримтална.” гэж тус тус заасны дагуу засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд тул сонгогчид өөрсдийн төлөөлөл болсон Улсын Их Хурлын гишүүнийг бүрэн эрхийн хугацаанаас нь өмнө эгүүлэн татах бүрэн эрхтэй юм.

Түүнчлэн 2019 оны Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр Хорин есдүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Улсын Их Хурлын гишүүн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ өргөсөн тангаргаасаа няцаж Үндсэн хууль зөрчсөн бол түүнийг Улсын Их Хурлын гишүүнээс эгүүлэн татах үндэслэл болно.” гэсэн нэмэлтийг оруулсан нь ардчилсан парламентын улсад томоохон дэвшил болсон билээ.

Гэвч Улсын Их Хурлын гишүүн тангараагаасаа няцах гэдэг нь ямар үйлдэл, эс үйлдэхүйгээр илэрхийг органик хуульд хуульчлаагүй нь дээр дурдсан Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт хэрэгжихгүй байх үндэслэл болж байгаа талаар Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын судалгаанд дурдсан байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Үндсэн хуулийн цэц энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан үндэслэлээр дараахь маргаантай асуудлаар дүгнэлт гаргаж Улсын Их Хуралд оруулна: 1/хууль, зарлиг,

Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн бусад шийдвэр, түүнчлэн Засгийн газрын шийдвэр, Монгол Улсын олон улсын гэрээ Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх; 2/ард нийтийн санал асуулга, Улсын Их Хурал, түүний гишүүний ба Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаар сонгуулийн төв байгууллагын гаргасан шийдвэр Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх; 3/Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх; 4/Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, Ерөнхий сайдыг огцруулах, Улсын Их Хурлын гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэх.” гэж, мөн зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Энэ зүйлийн 2 дахь хэсгийн 1, 2-т заасны дагуу оруулсан дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хүлээн зөвшөөрөөгүй бол Үндсэн хуулийн цэц дахин хянан үзэж эцсийн шийдвэр гаргана.” гэж тус тус зааснаас үзэхэд Улсын Их Хурал нь зөвхөн Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 1, 2-т заасны дагуу оруулсан дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөх эсэх асуудлыг хэлэлцэхээр заасан бөгөөд 2 дахь хэсгийн 3, 4-т заасан асуудлаар Үндсэн хуулийн цэц эцсийн дүгнэлт гаргахаар хуульчилжээ.

Гэтэл Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.3-т “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц гишүүнийг тангаргаасаа няцаж Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн гэсэн дүгнэлт гаргасныг Улсын Их Хурал хүлээн зөвшөөрсөн бол түүнийг эгүүлэн татах эсэх асуудлыг Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэнэ.” гэж заасан нь Үндсэн хуулийн дээрх зарчмуудыг зөрчсөн байна.

Мөн Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 5.1.2-т “Улсын Их Хурлын гишүүдийн үйл ажиллагаанд хөндлөнгийн хяналт тавих, шаардлагатай тохиолдолд хуульд заасны дагуу эгүүлэн татах улс төрийн эерэг соёл, хандлагыг бүрэн төлөвшүүлнэ.” гэж заасан.

Иймд Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн зарим зүйл, заалтыг Үндсэн хуульд нийцүүлэх, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт заасны дагуу Улсын Их Хурлын гишүүдийн үйл ажиллагаанд хөндлөнгийн хяналт тавих, шаардлагатай тохиолдолд хуульд заасны дагуу эгүүлэн татах улс төрийн эерэг соёл, хандлагыг төлөвшүүлэх зохицуулалтын орчныг сайжруулах хууль зүйн шаардлага бий болж байна.

1.2.Практик шаардлага

Улсын Их Хурлын гишүүнийг өргөсөн тангаргаасаа няцаж, үндсэн хууль зөрчсөн гэсэн үндэслэлээр эгүүлэн татсан тохиолдол өмнө нь гараагүй бөгөөд 2019 оны Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөөс хойш Үндсэн хуулийн цэцэд гишүүнийг эгүүлэн татахтай холбоотой маргаан үүсэж байгаагүй байна.

Одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн хүрээнд гишүүн өргөсөн тангаргаасаа няцаж, Үндсэн хууль зөрчсөн гэсэн Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлтийг Улсын Их Хурал дахин авч хэлэлцэж шийдвэрлэх нь Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлийн 3 дахь хэсгээс гадна Үндсэн хуулийн Гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Хорин гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийг бүхэлд нь зөрчих нөхцөл байдал бий болох юм.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцэд 1992 оноос 2026 оны 1 дүгээр сар хүртэлх хугацаанд Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх асуудлаар давхардсан тоогоор 223 өргөдөл, мэдээлэл, гомдол, хүсэлт ирүүлснийг шалган шийдвэрлэж, 7 дүгнэлт, 22 магадлал, 127 маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэхээс татгалзсан тогтоол гаргажээ.¹

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын судалгаанд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцээс Улсын Их Хурлын даргыг Үндсэн хууль зөрчсөн, огцруулах үндэслэлтэй гэсэн дүгнэлт гарч байсан ч уг цэцийн дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хэлэлцэн цэцийн дүгнэлтийн дагуу огцруулах шийдвэр гаргаж байгаагүй нь Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр эцсийн шийдвэр байх зарчмыг зөрчсөн төдийгүй Улсын Их Хурлын тухай хуулийн холбогдох хэсгийг Үндсэн хуульд нийцүүлэх хэрэгцээ шаардлага байгаа болохыг дурдсан байна.

Түүнчлэн Улсын Их Хурлын 2016 оны ээлжит сонгуулийн үр дүнд байгуулагдсан Улсын Их Хурлын 76 гишүүний нэг гишүүн “хүчиндэх” гэмт хэрэгт, нэг гишүүн авлига албан тушаалын гэмт хэрэгт холбогдон өөрийн хүсэлтээр тус тус чөлөөлөгдсөн. Харин нэр бүхий 5 гишүүн Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх сангаас нэн хөнгөлөлттэй зээлийг эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглан бусдад давуу байдал бий болгон олгосон зэрэг гэмт хэрэгт холбогдсон ба Улсын Их Хурлын гишүүнээс чөлөөлөгдөөгүй байдаг.

Мөн Улсын Их Хурлын 2020 оны ээлжит сонгуулийн үр дүнд байгуулагдсан Улсын Их Хурлын 76 гишүүний 2 гишүүн авлига, албан тушаалын хэрэгт холбогдсон ба улсын их хурлын гишүүний бүрэн эрхийн хугацаагаа бүтэн эдэлж дуусгасан байна.

Дээрхээс үзвэл Улсын Их Хурлын гишүүний хувиар хуулийн хариуцлага хүлээсэн тохиолдол байхгүй байх төдийгүй Улсын Их Хурлын гишүүнийг Үндсэн хууль болон бусад хуулийг зөрчсөнтэй холбогдуулан иргэд өргөдөл, мэдээлэл гарган шийдвэрлүүлэх эрх зүйн орчин хязгаарлагдмал, Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн зарим зохицуулалт хэрэгжихгүй үхмэл болж байна.

Монгол Улсын Их Хурлын гишүүний үйл ажиллагаатай холбогдуулан Улсын Их Хурлын Ёс зүй, сахилга, хариуцлагын байнгын хороонд 2020 оноос 2024 онд нийт 18 шаардлага, өргөдөл, гомдол ирүүлсэн байх бөгөөд ёс зүйн шаардлагатай холбоотой 11, ашиг сонирхлын зөрчилтэй холбоотой 3, хөрөнгө орлогын мэдүүлэгтэй холбоотой 2, сонгуулийн сурталчилгаатай холбоотой 2 гомдол бүртгэгдсэн байна.² Дээрх шаардлага, өргөдөл, гомдолд Улсын Их Хурлын гишүүн ёс зүйгүй авирласан учир хариуцлага тооцож, арга хэмжээ авахыг олон нийт шаардсан, хүний эрхэд халдсан байж болзошгүй, нэр бүхий гишүүд албан тушаалын байдлаа ашиглан ёс зүйгүй үйлдэл гаргасан зэргийг дурдсан ба хэрхэн яаж шийдвэрлэсэн талаар олон нийтэд нээлттэй бус байгаа нь парламентын үйл ажиллагаанд хяналт тавих эрх зүйн орчин хангалтгүй байгаагийн илрэл болж байна.

¹ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын 2026 оны 1 сарын 26-ны өдрийн албан бичиг

² Монгол Улсын Их Хурлын Ёс зүй, дэгийн байнгын хорооны даргын 2024 оны 8 сарын 26-ны өдрийн УИХ-07/2032 дугаар албан бичиг

Улс орны эрх ашгийг огоорч, хувийн эрх ашгаа урьтал болгодог, сонгуулийн амлалт нь хий хоосон худал яриа байдаг, парламентаа үл хүндэтгэдэг гишүүдэд хариуцлага хүлээлгэдэг зохицуулалт ардчилал хөгжсөн, хөгжиж байгаа орнуудад үйлчилж байна. Тухайлбал, АНУ-ын зарим мужуудад, Канад, Венесуэл, Болови, Эквадор, Швэйцарь, Тайвань зэрэг улсад сонгогчдын тодорхой хувийн саналаар парламентын гишүүнийг эгүүлэн татдаг.

Гэтэл манай улсад парламентын гишүүн өргөсөн тангаргаасаа няцаж, Үндсэн хууль зөрчсөн нь Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлтээр тогтоогдсон ч эгүүлэн татах боломжгүй нөхцөлд байгаа нь ардчилсан улсын механизмаас нэг алхмаар ухарч байгаагийн илрэл болж байна.

Иймд хууль дээдэлдэггүй, хууль зөрчдөг, нийтийн эрх ашгийг умартсан Улсын Их Хурлын гишүүнийг эгүүлэн татах боломжийг нээж, Үндсэн хууль болон бусад хуулийг зөрчсөн, өргөсөн тангаргаасаа няцсан парламентын гишүүнд бодитой хариуцлага хүлээлгэдэг эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох зайлшгүй шаардлагатай юм.

Хоёр. Хуулийн зорилго, ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн бүтэц, зүйл, заалтын 50-иас дээш хувьд нь өөрчлөлт ороогүй тул хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлд заасны дагуу хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хэлбэрээр боловсруулах бөгөөд уг хуулийн төсөлд дараах зохицуулалтыг тусгана. Үүнд:

1. Улсын Их Хурлын гишүүний тангарагд Үндсэн хууль болон бусад хуулийг дээдэлж, хуулиар хориглосон үйл ажиллагаа явуулахгүй байх талаар нэмж тусгана.

2. Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлд заасан Улсын Их Хурлын гишүүнийг тангаргаасаа няцаж Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн болон гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл байгаа гэсэн Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлт гарсан мөн гишүүн гэмт хэрэг үйлдсэн болох нь хуулийн хүчин төгөлдөр болсон шүүхийн шийдвэрээр тогтоогдсон бол Улсын Их Хурал нэгдсэн хуралдаанаар авч хэлэлцэн шийдвэрлэх зохицуулалтыг Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэн боловсруулна.

3. Хуулийг дагаж мөрдөх журмын зохицуулалтыг тусгана.

Гурав. Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр дагавар, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санал

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл батлагдсанаар эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн хувьд дараах үр дүн гарна. Үүнд:

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн зарим зүйл, заалт Үндсэн хуульд нийцэж, Үндсэн хуулийн зөрчил арилна.

Улсын Их Хурлын гишүүдийн хариуцлага нэмэгдэж, хууль дээдлэх зарчим бодитойгоор биелэгдэнэ.

Иргэд, сонгогчид Үндсэн хууль зөрчсөн Улсын Их Хурлын гишүүнд холбогдуулан Үндсэн хуулийн цэцэд өргөдөл, мэдээлэл гаргах боломж нээгдэх төдийгүй Үндсэн хуулийн цэцийн бие даасан байдал сайжирч, цэцийн дүгнэлт эцсийн шийдвэр болно.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, шинэчлэн найруулах, нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль тогтоомжийн талаарх санал

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээр болон бусад хууль тогтоомжтой нийцэх бөгөөд хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

---oOo---